

BUTLETI ARQUEOLÒGIC

· PUBLICACIÓ · DE · LA · REIAL · SOCIETAT · ARQUEOLÒGICA · TARRACONENSE ·
EPOCA III | JULIOL-AGOST 1922 | NUM. 8

LA CANÇÓ DE GESTA DE JAUME I

NOVA TEORIA SOBRE

LA CRÒNICA DEL CONQUERIDOR (*)

LES investigacions de que ha estat objecte fins ara la Crònica d'En Jaume I han topat sempre amb un problema de molt difícil solució i que solament poden aclarir descobriments de documents ignorats en els arxius o altres procediments indirectes basats en el mateix text de la dita Crònica o d'altres llibres antics catalans o forasters més o menys relacionats amb ella. Aquest problema es el que ofereix l'existència indubitable d'un text català de la Crònica més antic que els que han arribat fins a nosaltres i més antic també que la Crònica llatina de Marsili. En un treball publicat en l'Anuari de l'Institut d'E. C. (1913-1914), vaig rectificar la falsa traducció d'un passatge del proemi de la Crònica de Marsili, en el qual la tradició erudita, seguint l'opinió del P. Villanueva, havia basat fins ara principalment l'existència del text primitiu de la Crònica. En resum, de la nostra traducció,

(*) L'autor d'aquest treball es complia en testimoniar a don Ramon Menéndez Pidal la seva sincera gratitud pels savis consells que li ha donat per l'elaboració del present estudi i també per l'encoratjament que d'ell ha rebut per decidir-se a publicar un treball que el dubte i la desconfiança en les seves conclusions mantien inèdit i sense acabar alguns anys feia.

que encara avui segueixo sostenint com la única legítima, es dedueix que Marsili simula escriure una obra original sobre les Gestes del Conqueridor sense que faci cap referència a una obra anterior ni en el proemi ni en el text de la seva Crònica (1). L'existència d'un text català anterior a l'obra de Marsili no necessita demostrar-se amb l'interpretació errada que a aquell passatge del proemi donaren el P. Villanueva i els seus seguidors; en el nostre esmentat treball vàrem fer el resum de tots els fermes arguments i serioses consideracions que ens obliguen a admetre l'existència del text català primitiu i contemporani del rei En Jaume.

Però restava una dificultat. Dèiem en el nostre esmentat treball: «L'existència d'aquests documents premarsilians essent de tot punt necessària..., resultaria que hauríem d'admetre la suposició un xic extranya que Marsili ment a consciència al fer entendre en el seu pròleg que ell escrigué una obra original sobre les gestes o fets de Jaume I. No sabem quin motiu hauria pogut tenir per amagar l'existència i l'aprofitament d'aquests documents anteriors. Aquesta actitud no sols hau-

(1) Hi ha en la col·lecció de documents de Rubió i Lluch (Vol. I, 58) un document de 1313 en que Jaume II concedeix una remuneració a Marsili per escriure la Crònica; no diu pas que l'obra de Marsili sigui traducció i sembla referir-se a una obra original d'aquell frare predicador, sense esmentar, igual que aquest fa en el Proemi, el llibre original català.

ria resultat inútil sinó perjudicial per un historiador o cronista, el qual el primer mèrit que desitja per la seva obra es el de la veracitat..., i sembla el més natural i lògic que el P. Marsili, seguint el costum general en la historiografia del seu temps, hagués curat de guanyar-se la confiança dels seus lectors cercant confirmació dels fets que ell recompia en els textos contemporanis del monarca.»

Aquesta era la dificultat a la qual fins ara no havíem trobat solució. Aquesta a la fi se'ns ha presentat pel camí que menys sospitàvem. Havem arribat a la plena convicció, madurada després d'alguns anys de treball i de meditació, que el text primitiu de la Crònica que Marsili, malgrat el seu silenci, va conèixer i aprofitar, éra una Cançó o unes Cançons èpiques metrificades sobre les gestes del Conqueridor. Aquests poemes, escrits, com veurem, en una versificació primitiva i irregular, deurién ésser considerats per un home sadollat de cultura escolàstica, com el P. Marsili, com indignes de la memòria de l'inclit monarca (1), i ultra això com un document que per ésser de qualitat poètica no afegiria res en l'ànim dels lectors a la veritat dels fets relatats; i així s'estimà més no fer-ne esment i presentar-se al lector com autor original. ¿Quin efecte hauria produït, efectivament, que Marsili hagués declarat que la elegant prosa llatina de la seva obra era la refundació d'uns informes versos catalans de l'època anterior? Marsili escrivia la Crònica el 1313. Recor-

dem que desde la segona meitat del segle XIV s'extén a Castella l'època de les grans prosificacions dels cantars de gesta en el text de les cròniques. La gran compilació històrica d'Alfons X de Castella, coneguda sota el nom de la *Corònica i Estoria d'España*, on jeuen enterrats tants cantars de gesta, fou composta entre 1260 i 1268; D. Juan Manuel (1292-1348) compendia l'obra d'aquest rei en sa *Crònica abreviada*; la *Crònica* de 1344 és un altre arsenal de cants èpics prosificats. L'influència de la historiografia castellana en la nostra deuria ésser considerable; no sols es dedueix de les íntimes relacions en que estigué En Jaume I amb el seu gendre Alfons X de Castella, el gran compilador de la història de sa nació, ans encara ens en convenç aquella curiosa referència a l'obra de Roderic Toledà (1) que trobem en el proemi a la Crònica de Marsili, qui escrivia al començ del segle XIV. La prosificació i llatinització del primitiu text en vulgar de la Crònica de'n Jaume I acomplida en 1313 per la mà del P. Marsili, cau així al mateix centre de l'època en que imperà dintre la península el costum de reduir a prosa els antics poemes èpics populars (1260-1344).

¿Com he arribat a la descoberta del text metrificat de la Crònica? ¿Quin fonament tinc per sostenir que la forma primitiva de la Crònica fou una Cançó èpica? Crec que la millor manera de portar a l'ànim del lector el meu convenciment, serà explicar fidelment el procés a través del qual he arribat a les meves sorprenents conclusions.

(1) De la Crònica llatina de l'arquebisbe Roderic de Toledo existeix una traducció catalana escrita cap els darrers anys del regnat de Jaume I (V. Massó-Torrents, *Historiografia*, 17-21.) Per convenció de la fama que la historiografia de Castella fruïa en la cort dels nostres reis, n'hi ha prou amb fullejar els dos volums de documents publicats per Rubió i Lluch.

(1) «Le succès de ces chants populaires éveilla l'attention des lettrés qui en furent quelque peu jaloux. Plusieurs d'entre eux pensèrent que le plus sûr moyen de combattre ces poèmes vulgaires était de les écrire en latin et de leur donner la forme de légendes. De la sorte, on conquerra dans les églises, dans les couvents, le succès éclatant que les poésies originales avaient conquis depuis long temps sur les places publiques et dans les châteaux. Il y eut... d'honnêtes écrivains qui les traduisirent en beau latin, en latin de rhéteur. Ils les gâtèrent, c'est certain, mais un singulier phénomène se produisit. On se persuada, dans les régions supérieures de la société du onzième et du douzième siècle que la légende latine était l'original, que les cantilènes étaient la copie. De là le succès de la chronique du faux Turpin.

L. Gautier. *Les épopées franq à alses*, à I. 148.

Fa alguns anys, d'ençà el 1911 o 1912, la lectura, molts cops repetida de la Crònica me féu obrir els ulls sobre el *caràcter essencialment èpic* d'una gran part del seu text. Era l'any 1912 quan damunt les planes de la revista dels «Estudis universitaris catalans» escrivia a propòsit d'un notable estudi d'En Rubió i Lluch sobre la *Crònica de Pere el Cerimoniós* les següents consideracions:

«Les nostres Cròniques foren escrites durant el període d'efervescència èpica nacional del nostre poble...; foren el vehicle, únic fins ara conegut, del nostre element èpic nacional. ¿Recolliren nostres Cròniques purament elements èpics populars dispersos en estat de fermentació, en via de gestació, quan encara no havien arribat a l'estat de maduresa que requeria la imaginació popular per a formar amb ells l'epopeia nacional? ¿La redacció de les nostres Cròniques en prosa impedí tal volta que aquestes llavors populars del nostre Epos nacional arribessin a germinar en obra poètica definitiva? O bé ¿és que aquests elements èpics que donen tant intensa vida a les relacions de nostres cronistes, suposen l'existència anterior d'un epos popular ja definitivament format, els restes del qual, espargits per la pura tradició oral en el nostre poble, recolliren i prosaïtzaren les nostres Cròniques sense aconseguir arrancar-los l'intens aroma de rànica poesia èpica popular?»

Poc podia pensar quan jo escrivia en 1912 aquestes paraules, que les «sorpreses» que vagament pressentia cada cop que m'enfonzava en la lectura i en l'estudi de la meua cara Crònica, havien de convertir-se dintre de poc temps en una realitat indubitable. L'estructura èpica, l'estil èpic de la Crònica cada dia m'aparian més fermes, més innegables, més definitius. Ja vindrà dia, Déu volent, que analisaré amb tot el detall possible aquesta estructura i aquest estil èpics de la gran Crònica catalana. Per avui vull acontentar-me amb una ràpida ullada sobre la successió d'alguns *moments èpics* culminants, cantats pel primitiu «poeta», entre els quals el «cronista» posterior intercalà el far-

cit de la seva prosa narrativa. Seguirem per llur ordre de numeració els paràgrafs de l'edició del Còdex de Poblet, editat per N'Aguiló, referents a la Conquesta de Mallorca i farem ressortir en cascú d'ells el moment èpic culminant.

47. Caràcter novel·lesc amb que és proposada al rei la conquesta de Mallorca.—56 Partida de l'estol de Salou; descripció èpica. Lluita de la voluntat del rei contra els elements adversos.—57. Ardit de la llanterna. Oració patètica del rei.—58 i 59. Arribada a Mallorca; els cristians són descoberts pels sarraïns.—60. Primera topada amb els sarraïns. El rei es plany de no haver-hi assistit. Lluita èpica del rei amb un sarraí gegant.—61. Els cavallers repten al rei per sa temeritat. Preliminars de la batalla.—62. Sermó èpic del bisbe de Barcelona als combatents.—63. Fragment d'un moviment dramàtic extraordinari. Comença amb la discussió per tenir la davantera entre D. Nuno i els Muntcades. El rei repta els servents impacients que volen anar al combat sense esperar els cavallers. Ansia mortal del rei quan veu que la davantera ja topa amb els moros abans de arribar la reraguarda. El rei vol trametre Rocafort a donar l'orde d'espera; aquest no vol abandonar el rei. El rei s'arma abans d'entrar en combat. Descripció de les armes.—64. En mig de la brega el rei troba a G. de Mediona que es retira ferit d'un cop de pedra a la boca. El rei el repta. El cavaller sense dir mot gira el seu cavall i es llença altre cop al combat i no torna a ésser vist. El rei que va amb la reraguarda vol entrar al mig del combat. Els seus cavallers l'aturen per la regna. Diàleg de gran força dramàtica.—65. El rei intenta altra vegada anar a la barreja i els cavallers li priven. Per un moment reculen els cristians. «Vergonya, cavallers, vergonya!» La senyera del rei els encoratja. Avancen i vencen.—66. Comença el cant èpic de la mort dels Muntcades. Els cristians veuen el rei de Mallorca vestit de blanc en mig d'una mota de sarraïns. El rei vol anar contra ell. Els seus l'aturen. Davallant per

una costa, el bisbe de Barcelona li fa assaber la mort dels Muntcades. El rei es posa a plorar. —67. El rei, la nit arribada, va a albergar («veia hom les esteles al cel»). Va a veure els cossos dels dos Muntcades. El rei plora.—68. Enterrament dels Muntcades. Tothom plora. El rei fa un sermó per encoratjar els seus homes.—69. Treballs preliminars del setge de la ciutat. Descripció èpica de l'host catalana.—70. Els sarraïns tallen l'aigua als assetjants. Batalla al puig de l'aigua. Els sarraïns són vençuts. —71. Oferiment d'un moro per a proveir l'ú host i aconseguir la sotsmissió de la major partida de l'illa. Comparació humorística d'aquest moro amb un àngel.—72. Descripció sumari de les partides de l'illa. Començament del setge.—73. Operacions del setge.—74. Missatge còmic. Els sarraïns volen parlar, però arribat el llegat del rei Jaume I al punt de cita, els moros li demanen què volia dir; ell respon que són ells qui han demanat parlar i que a ells toca dir el que desitgen. L'ambaixador D. Nuno abans d'explicar sa còmica embaixada al rei Jaume I «se pres a riure.»—75. Temptativa fallida d'arribar a una avenença.—76. El rei de Mallorca torna a demanar parlar. —76 a 80. Proposicions de pau del rei de Mallorca; els barons i el rei les rebutgen, volen venjar la mort dels Muntcades i pendre l'illa per la força de les armes.—81. Jurament solemne dels barons de no recular en la batalla i de morir o vèncer.—82. Preparatius de la batalla. Vetlla del rei per tres dies i tres nits. No pot dormir, «car érem tan sensibles que quant s'acostaven a la tenda jau sentíem.»—83. Mal consell d'un cavaller de pendre la vila de nit. El rei rebutja el consell.—84. Missa i combregar de les tropes. Arenga èpica del rei. Pregària del rei a la Mare de Deu. Alcrit de «Via barons» s'esforça el rei de bades per tres cops a fer avançar als seus homes. A la tercera comencen a moure's. Gran cridòria dels combatents. El rei de Mallorca amb sos millors homes barra el pas als cristians. Aparició de Sant Jordi damunt un cavall blanc amb armes

blanques. (1) La descripció de la batalla és absolutament èpica.—85. Darrer esforç del rei de Mallorca «cavalcant en un cavall blanc,» per a resistir l'escomesa dels catalans. Combat sagnant per els carrers de la que és finalment presa.....

A qui vulgui convence's de la presència viva de l'epos en la Crònica li recomanem la lectura de passatges culminants, com son la relació d'aquella homèrica lluita individual del rei amb En Pere Ahones i la persecució d'aquest, rematada amb sa tràgica mort; els episodis del setge de Burriana; la descripció de la batalla del Puig de tan sublim austeritat, amb aquella presentació tan viva del missatger que ve ferit «d'un colp en la cara»; la lluita incessant del rei amb els seus nobles davant de València que posa a prova la seva voluntat de ferro; l'escena verament homèrica del rei ferit al front d'una sageta; els trets de profunda i sublim emoció amb què el cronista retalla la grandiosa figura del rei al pendre possessió de València, etc. etc.

Cal no mes que posseir un mitjà sentit estètic, acompanyat d'una mitjana facultat crítica, perquè el lector s'adongui que està en presència d'un Epos i no d'una simple Crònica. L'èpica viu dels fets individuals, concrets; ama la vida bategant de la personalitat dels que intervenen en els fets narrats; tot el que sigui acció ho refereix a l'individu, no com la història el tema per excel·lència de la qual són els fets, les accions per elles mateixes estudiades en llur successió i concatenament, i que s'eleva del fet individual a la resultant general de les accions dels individus i presenta els actes individuals en una esfera d'abstracció universal i humana. Si l'èpica és l'història regida per la llei de l'individu, l'història per la seva banda és una mena d'èpica de la col·lectivitat. La Crònica en sa narració gravita sempre al voltant de les individualitats

(1) Aquest és l'únic passatge on intervé a la Crònica l'element francament meravellós; i encara ho compta com una cosa insegura (els sarraïns deien que ho van veure). A l'epopeia castellana son igualment rares les aparicions.

en mig de les quals s'enlaira la sobirana figura del Conqueridor com un astre lluminós en mig dels seus satèl·lits. La Crònica d'En Jaume I no és l'història de Catalunya en un espai de temps determinat, com ho són les d'En Muntaner, Desclot i Pere el Cerimoniós; és sols la història d'En Jaume I en primer lloc i d'En Pere Ahonés, dels Muntcades, d'En Ferran Sánxeç d'En Blasco d'Alagó, d'En Ferran Dieç, d'En Pere Cornell, d'En Berenguer d'Entença, de D. Ferrando i tants altres cavallers que l'autor de la Crònica fa viure davant dels nostres ulls amb tota la força bategant de llur individualitat inconfusible. (1) Sols la Crònica d'En Muntaner fa pensar com la del Conqueridor en un gènere literari altre que l'història o simple crònica, i podem dir que si el caràcter de la Crònica de Jaume I ens obliga a transportar-la a l'esfera de l'èpica, la d'En Muntaner per el seu caràcter fantasiós transpassa els límits de l'història per caure en l'esfera de la novel·la o romanç d'aventures segons els models arturians. (2)

Es hora d'anar a la segona i decisiva etapa del procés que m'ha fet arribar a conclusions positives. Un cop ben afermada i arrelada en mí la convicció del caràcter i estil èpic de la Crònica, sorgí en mon esperit la curiositat nodrida per una feble esperança, de cercar restes de versificació en el text català de la Crònica. Sabia per mos anteriors estudis les sortades troballes que en la prosa de les Cròniques castellanés han fet els esperits sagacíssims de Milà i Fontanals i de Menéndez Pidal. Tenia clavat encara en el fons de l'ànima aquella observació que no se ben bé

si és un plany dissimulat que fa En Milà en un passatge de la «Poesia heroico-popular castellana» (396, nota 1) sobre l'estranya, inexplicable desaparició de la antiga poesia èpica popular que en la terra catalana havia segurament tingut pròspera vida.

I amb la il·lusió i l'esperança de poder desmentir el dissimulat plany de Milà, vaig tornar a fixar amb més atenció que mai els meus ulls en aquelles planes, que de tant llegir-les i rellegir-les semblen ja formar part integrant de la meva persona. I els versos, els barbres, primitius, ingenius versos, sorgiren als meus ulls de la llur tomba, tímidament, a petits estols, isoladament, amb tot de pols i cendres de prosa que portaven encastats en llur cos, delatant-se per el ritme, descobrint-se per el ròssec sonor de les assonances. Així vaig poder reconstituir alguns fragments de les primitives tirallongues o laisses monòrrimes de versos barbarament metrificats, l'estructura rítmica dels quals concordava perfectament amb els principis que regulen la versificació del *Poema del mio Cid* i dels altres cantars de gesta primitius de Castella, segons les darreres investigacions d'En Menéndez Pidal.

Les mostres que aquí donem dels versos de la primitiva gesta del rei Jaume I són una mínima part dels que fins ara hem pogut reconstituir amb mes o menys perfecció. Hem triat solament, per escursar aquest treball, aquells versos que per el fet d'anar seguits i sense interrupció en la prosa de la Crònica durant una extensió relativament considerable, serveixen principalment com a peça de convicció, o bé que per contenir alguna anomalia en les assonances ofereixen una base ferma per a deduir indirectament el caràcter metrificat del text primitiu de la Crònica, com ho curarem de demostrar en els comentaris que posarem més avall a alguns dels fragments que donem com a mostres. La versificació de la primitiva Gesta era irregular quant al metre, dominant la llei del vers llarg dividit en dos hemistiquis, els quals varien

(1) Veus aquí les característiques de la poesia èpica popular bellament resumides per Milà: «estilo franco-pintoresco, popular... simplicidad de exposición... contraste de caracteres... movimiento dramático.» Si Milà hagués volgut definir l'impressió de l'estil de la Crònica de Jaume I, no hauria pogut fer-ho amb paraules més justes i encertades que aquestes.

(2) Ens ha cridat l'atenció que entre totes les Cròniques catalanes en vulgar l'única que en els documents s'esmenta amb la designació de *Gesta* (*liber geste, liber gestorum* etc.) és la de Jaume I, com obeïnt a una antiga tradició que esguardava aquesta Crònica com un monument èpic. Recordarem que l'autor del *Cantar del Mio Cid* li dona també la designació de *gesta*.

entre els tipus mètrics de 6, 7 i 8 síl·labes, no éssent rars hemístiqüis de 5 i àdhuc de 9 síl·labes. Les darreres investigacions de Menéndez Pidal sobre el metre dels antics Cantars de gesta castellans han portat a la conclusió que aquells poetes usaven una metrificació irregular i aproximativa, que variava mes o menys entre els mateixos extrems que acabem de senyalar en els versos de la nostra Gesta. Naturalment, les nostres afirmacions en aquest punt estan subjectes a les possibles rectificacions a què dongui lloc una més acurada investigació del text de la Crònica; però creiem que les conclusions definitives a què han arribat els investigadors de la metrificació de l'antiga epopeia castellana venen a reforçar a bastament la nostra impressió perquè la jutgem ben assentada.

La numeració que posem al cap de cada tirallonga assonantada correspon a la xifra dels capítols o paràgrafs i a la de les planes de l'edició de la *Crònica* de la Biblioteca catalana. El text del còdex Ayamans, la còpia del qual hem examinat, no ofereix en tots aquests passatges variants que puguin alterar els resultats. He preferit no marcar la cesura, encara que en molts casos és molt clara, perquè tractant-se de versos destroçats molt sovint, és arriscat fixar la separació dels dos hemístiqüis. Per la reconstitució d'alguns versos hem tingut de recórrer alguna vegada a lleugeres transposicions de les paraules del text.

p. 69. § 41.

E quan uiren los homens de Balagner
 eixiren per lo mur que y agren feyt portell
 e entraren en lo uayl amagadament
 ab fayles seques e ontades de seu
 que l'haniem nengut neer e estanem parlan ab el

p. 70. § 41.

no li poc soffrir lo cor
 comença a fugir e venchsen a la host,
 e no romaseren ab En Ramon [de Muncada]

sino Antoni de Robio e En Guilem Bardoyl
 ab lança sobre ma sobre N Ramon
 e dix: Rendets nos, En Ramon, rendets nos
 E dix En Ramon: Aquí m rendria, poden minyon?
 E en tant meseren un poc de foch

p. 96. § 59.

d'aquels qui eren de major auctoritat
 e que anassen riba mar
 e estimaren que ali era bou loch d'arribar
 e que hey havia I pug e prop de la mar
 e ab Dhomens que y poguessen pujar

comtans noies de l'ila del rey e de la ciutat
 anauen traen les tarides —del port gent e suau

qui trayen les tarides—esteguerense de remar
 e els cridaren e nos cridam Alanar

anauenuse per terra a pen e a caval

p. 98. § 60.

quan els foren nenguts a el dix firam
 e tornarense al ribatge de la mar
 e nos no y siam estats

Ab I cavaller a pen e tench son escut abraçat
 e sa espaa cinta e sa lança en la ma
 e I per punt vestit e son elm çaragoça
 e dixem-li que's retes e ell a nos giras
 ab sa lança úca dreta e anch nons volch parlar.
 E nos dixem: Barons ualen molt los cavalls
 en esta terra e cada I non a
 sino un e val mes un caval
 que xx sarrains e yo los he a mostrar

p. 129. § 81.

e que en aquel conseyl jurassen tots
 sobre los sanets euangelis e la cron
 que al entrar de Maylorques negun rich hom

e negun seu parent hi fos de prop
 e no tornan atras la testa ni lo cors;
 e qui d'altra manera ho faya que fos traydor
 axi con aquels que maten lur senyor

mas no'ns membra'l uom

e dixeren tots a una uou.

p. 107. § 65.

E en tant ueuch En Jaçpert de Barbera
 e dix a Dou Nuno que anas enant
 E dix el Ho faray.
 E dixem nos: Irei yo, pus En Jaçpert hi va.
 faerense un poch a enant

E aytal faent bel semblant
 deualaren be i git de pera punyaut

p. 108. § 66.

en aquella mota que vestit es de blanch
 e de la uila lem d'estaylar.

E nos que començauem del Pug a devalar
 al camí de la uila e anar al pla,
 ueuch a nos En Ramon d'Alaman

E nos dixem: A la uila nos uolem anar
 e estaylarem al Rey que ost no y pusca entrar.
 A, senyer, farets ço que Rey no feu anch:
 que vença batayla que ali on la haura

per saber que ha perdut ni que ha goanyat.

E nos dixem: Sapiats, En R. d'Alaman
 que mes val aço. E en tan aualam

per la costa en ius e anamosen a pas...

al camí que a la uila ua

E... quan i miyler haguem caualcat

Senyer, per amor de Deu no us cuytets tant

A Senyer, mes havets perdut que no us cuydats

Con morts? dixem nos. E presennos a plorar

No plorem que ara no es hora de plorar,

mas pus que morts son leuemlos del camp.
 Si u farem, dix ell. E uos auats nos esperant.

p. 132 § 84.

de uostre fiyl hi fos celebrat
 pregats-lo que aquesta honta no prengam

per nom de uos e de uostre fiyl car.

E altra uou «Via, barons» los escridam,
 En nom de Deu, quels dubtats?

E dixem-ho tres vegadçs e ab aytant
 moguerense los nostres a pas

e s'anaren acostan al uayl on era lo pas
 tota la ost a una uou comença de cridar.

E quan los cavalls armats començaren d'entrar
 cessa la uou e quan fo feyt lo pas
 on devien entrar los cavalls armats.

El Rey de Maylorques amb tota la gent de la
 [ciutat
 foren ja uenguts al pas

p. 132. § 84.

e estrenyeren los de peu que y eren entrats
 que si no entrassen los cavals armats

deyen que uiren entrar primer a caual

. i cavaller blanch

. car en estories trobam

que en altres batayles l'an vist [els] crestians.

p. 136. § 87.

nos e don Nuno guaruits, e entram en la casa

e estauenli tres exortins denant ab ses atzegayes

E can fom de prop del levas ab sa capa blancha
 pero vestia un gonio deius la capa

e nos tornam a la porta de la Almudayna

e dixemlos queus dessen ostatge

e que exissen al mur ueyl e que ab nos parlassen

p. 137. § 88.

que tots los de la ost tant que pendre trobauen
 que la un no havia contrast ab l'altre,

que cascu cuydauo esser pus rich que l'altre
 que hauia bona casa
 e havia adobat de menjar de bona uaca
 e que la podiem jaure
 e que hi anassem.

p. 200. § 153.

E quan vench que fom fora de Tudela

no fehia bon cap en la nostra fazenda

 a entrada de mag e al maestre del Temple

e al de Calatrava qui eren en nostra terra

e anamosen a albergar a Exerica

e no gosam albergar en la begua

e albergam endret lo castell de Xericha.

que no osauen entrar los chrestiaus a la bega
 e defenien-ho ab lances e ab balestes
 sino als camps qui prop de nos eren

els que romandrien en les tendes

lexant los caualls armats en les tendes.

p. 215. § 167.

que sots venguts aci, semblans que deja fer aço?
 E dix don Ferrando: Per bona fe, Senyor,
 semblant nos seria per aquel desamor (1)
 que us ha dit don Blasco que es en uos e en nos
 que uinguessets en un afront (2)

non semblava que deguessem hauer acort.

E dixem-li: Responem uos
 en esta manera que nostre Senyor

per la senyoria que he sobre uos

que mal tornaria jo
 en Cathaluuya e en Arago

p. 247. § 202.

moguem de Burriaua ab nostra batayla feyta
 e ab nostre fenevole a la hora de uespres

la nuyt, enaus que el cel fossen les esteles

si que en l'altre dia a mija tercia

començam de tirar e era tan gran la pressa

dels enfans e les femues

e exi'n molta bona roba e perles

e sarces de coyl e brassaderes

d'aur e d'argent e molt drap de seda

E nos haguem sarrains qui eren de Valencia

e haguem i sarray d'aquels qui venereu

e estauans de prop e mostrauans quals preses-

[sem.

p. 215. § 168.

anamos deportar fora la ost

e per la Justicia de Arago e erenfrases abdos

e la Justicia d'Aragó era de dies major

e l'altre era pus auist e pus cert de cor

levat que la Justicia d'Arago

sabia mes en los furs d'Arago.

Per aquesta rao enuie per uos

no pusch descobrir a neguns de la ost

axí con fare a uos abdos

don Ferrando e eis Richs hòmens d'Arago

e dixerenme moltes de rahons

prenguerense a plorar ab nos.

p. 217. § 169.

E dix lo Justicia: Pus senyor, que farets
 ab aquests homens, que quan nos guardarets
 lexar nos han sol aqui, sino son aquels

E dix don Exemen.....

(1) en el text: *desama*.—(2) en el text: *una fronta*

Senyor, mester havets de pendre conseyl,
 que nos tenits ab falsa e ab mala gent

 per la gran mala ventura que io veg
 que us fan nostres homens
 e jo he aquí tro a xv cavallers
 e creu que'n retendre mes de c
 e hajats nostres conseyls
 que nostre Senyor
 nos ajudara con pendre la porets
 E dix li el Justicia dou Exemen...
 nos sots mon frare e deits be:
 mas lo Rey no sera be accompanyat de c
 ne de cc cavallers,
 estan tau a ins el Regne de Valencia con es.
 E sobre aço dixem los nos: Aixi uolets
 que us diga veritat, e d'aço creets me be

 que rahon pogues haver contra la gent
 per tal que hom dixes

 no me'n leuana mas pel colp que havia pres,
 mas jo us dire con sera: al mati enuiare

 alguns de Catalunya e per dou Berenguer
 que fara tot ço que jo'l manare

 e pregar los he....
 aixi curosament con jo lo sobre fer
 que romanguen ab mi tro que me do Deus
 Borriana.

p. 223. § 176.

.
 enuiaren nos missatge que els eren apparaylats

 E nos dixem los: Estien apparaylats
 que les trompes ades tocaran
 e puys quan les senten tocar
 pensen en bonaventura de pujar,
 Puys vench a aço quel dia s'auava desclarant
 e faem les trompes tocar
 e els exiren de les caues e comensaren de pujar

 e niren bulir la ost e comensarense escriidar

 E aus quels nostres poguessen cumplir sus alt

que's tira les manegues e pres i cantal gran
 e tira a aquel que primer puja

.
 mas era li tant prop que no li poch fer mal
 e no poch pujar.

p. 236. § 191.

.
 e de gonions e de capels de ferre

 en les torres que hi eren

 xxx sarrains qui los preuien sempre

 E iii dels escuders uiren que la tració era feyta
 lurs espaes tragueren
 e pujaren sen en una escalera

 e nols pogueren pendre
 e els pujaren en la torre e be la defeneren
 e començaren de cridar quels acorreguessen
 els sarrains vengren

 e de la gent que en la celada era
 e al venir que faeren trobaren una pertxa
 quels sarrains havien calada per algarreda

 e acostaren la pertxa
 a la torre e pujaren lassus ab correges
 quels dauen aquels qui lassus eren
 si quels sarrains nou pogren deffendre
 E quan los sarrains aço ueren

.
 fogiren pero molts ne retingueren

p. 269. § 218.

e en la denantera donaren los peous
 de la frontera de Xerica, de Liria e de Sogorp

 e els cavallers ab altra peonada uengren el dos

 tornaren altra vegada per la costa en jos (1)

 e entant con aço faeren vench del castell una
 [uots

(1) En el text *jos*, és la forma normal.

E açó los cavallers nostres hoiren ho

 cridaren tots a una uou

 e els nostres als sarrains e obriren los

 tro al Riu sech que es entre Valencia e Foyos
 e moriren ne molts
 ferits de glay e altres que no havien negun colp

 que anch hom no'l veu tro que'l trobaren mort

 de don Xemen Pereç Terga lo maior.

p. 268. § 225.

. e quan fom aqui

 enviarnhi los adalits
 e aduxeren de sarrains
 que s'eren exits

 si los sarrains

 quan hoim

 car plus valia a els—nostre anar que romanir
 e que mils
 E cascun cavalier—lexava a son amich

. e don Bng. dix
 que havia a parlar ab nos e seguins prop del
 [riu

p. 448. § 446.

e l'infant En Jaume el mestre d'Ucles

 axi com lo comte d'Empuries N'Uguet

 e nostre fiyl En P. Ferrandç Dixen (1)

 E dixeren noús que aquel pleyt
 que nos ab los sarrains haviem feyt
 car ço que nos de la uila haviem pres

 e segons les cartes que haviem ab ells
 e dixem

(1) Variant de l'ed. de València. En el còdex Poblet l'aur.

que ells errauen en llur enteniment

 quon hauria hom deu o cent

 E perço can els no eren estats en lo nostre pleyt
 ni sabien lo secret
 pesava los de ço que nos haviem feyt.

p. 450. § 447.

que nos los deuem en Murcia retenir
 E nos deyem que'l decret

 E ells deyem que no u podiem fer
 e prouamos per dret

 E els dixerem que no era lur enteniment

 Pus nou volets entendre noy podem als fer, (1)
 mas nos darem la vila a Deus a quis que pes.

OBSERVACIONS

p. 107, § 65. Trobem en aquest capítol el futur de primera persona *faray*, forma provençal insòlita i extranya en el text de la Crònica. La rima en—*á* explicaria l'introducció d'aquesta forma provençal en comptes del català *faré*. Conseqüències importants podem deduir de l'ús de les formes *crou* i *vou*. En altres passatges de la Crònica son usades les formes catalanes de *cruce* i *voce* en la darrera etapa de la llur evolució fonètica, *creu*, *veu*. Ens remetem al comentari que més avall fem al § 218, p. 269 que es absolutament aplicable a aquest cas.

p. 215, § 167. En el text de la Crònica se llegeix *desama*, paraula rara en antic català. La forma corrent era *desamor* que encaixa amb la rima. Aquest és un dels passatges en què el prosificador ha conservat més fidelment el text de la primitiva gesta. Per esborrar l'efecte dels assonants el prosificador substituï *desamor* per *desama* i feu el mateix amb la paraula *afront*, forma normal catalana que amb la mateixa intenció substituï per *fronta*, paraula rara.

(Acabarà)

MANUEL DE MONTOLIU

(1) En el text Poblet no consta *fer*, que és de l'ed. València i del còdex Ayamans.